

Dr. Skender ASANI
(Shkup)

**ZHVILLIMET POLITIKE NË SHKUP PAS
KAPITULLIMIT TË BULLGARISË (SHTATOR - NËNTOR
1944)**

Shkupi me rrethinë pas tërheqjes së ushtrisë bullgare në pjesën e dytë të vitit 1944, kontrollohej nga forca të ndryshme politike e ushtarake. Në veriperëndim dhe jugperëndim të Shkupit, shtriheshin forcat vullnetare të Lidhjes së Dytë të Prizrenit, në juglindje dhe verilindje qëndronin forcat partizane maqedonase, në vendbanimet serbe në veri dhe verilindje shtriheshin çetnikët, ndërsa në qytet qëndronin gjermanët. Krahas gjermanëve, Shkupin e kontrollonte edhe Komiteti i VMRO-së (Organizata e Brendshme Revolucionare Maqedonase - S.A.), si edhe paria shqiptare, respektivisht Myftinia e Shkupit, që i prinin Myftiu Sait Hoxha, Hasan Shukriu, drejtor i Vakëfit, Emin Beu, Ismail hoxhë Kaçaniku etj.¹ Paralelisht me tërheqjen e trupave bullgare nga Shkupi, gjermanët organizuan një konferencë, me qëllim që të themelohej një komitet maqedono-shqiptar, i cili do ta merrte pushtetin në duart e tij. Në atë konferencë ishin të ftuar një numër i madh i maqedonasve,

¹ *Државен Архив на Република Македонија* (më tej: ДАРМ).Ф.УДБ-РСВР.Д.53000448, Записник од саслушањето на окривенијот Саид Идриз Саид, бивш Муфтија од Скопје, работено за УДБ за Македонија на 4.1.1949 год.

ndërsa nga paria shqiptare merrte pjesë vetëm Said Efendiu. Konferencën e udhëhoqi një gjerman i quajtur Dirigell, i cili do të kërkonte nga myftiu i Shkupit, që t'i "përfaqësonte myslimanët (shqiptarët) e këtij qyteti". Mirëpo, duke e pasur parasysh se pjesëmarrja e shqiptarëve ishte tejet simbolike, në krahasim me të krishterët, Said Efendiu, refuzoi të emërohej në atë komitet. Ai në fjalimin e tij, veç tjerash, vuri në dukje se, do të mbaj një konferencë nga krerët më me ndikim të myslimanëve, duke shtuar se: "këtu do t'i zgjedhim, se cilët persona do të futen në komitet, të cilët do të mund ta udhëheqin punën, individë të ri që e njohin punën dhe që do të mund të vrapojnë e ngjashëm..."²

Nuk vonoi shumë dhe Said Hoxha thirri një konferencë me krerët shqiptarë të Shkupit. Konferenca u mbajt në sallën e Myftinisë. Interesimi ishte shumë i madh, saqë një numër i madh ngelën jashtë sallës. Ndër personalitetet që morën pjesë në konferencë, krahas Said Efendiut, duhen veçuar: Emin Beu, Ismail hoxhë Kaçaniku, Riza Aga-Kaçaniku, Feta efendi Raufi, Hafëz Irfani, Hafëz Aliu, Besim Sahatçiu, Reshit Xhavitin, Ali Nexhipi, Halit Berberi, Nuri Fetahu, etj. Në konferencë foli Said Hoxha, i cili më gjerësisht i informoi pjesëmarrësit, rreth themelimit të Komitetit myslimano - kristian, dhe se siç vuri në dukje, "duhen zgjedhur disa personalitete të cilët do të hynin në komitet me qëllim që bashkëpunimi i ynë të rezultojë në

² ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.53000448,Записник од саслушањето на окривенијот Саид Идриз Саид, бивш Муфтија од Скопје, работено за УДБ за Македонија на 4.1.1949 год., Said Hoxha, lidhur me mbajtjen e kësaj konference në procesverbal thekson: "Menjëherë pas kapitullimit të Bullgarisë, në myftini erdhi një person nga dhoma e tregtarëve dhe më ftoi që të shkoj atje, sepse është thirrur një konferencë. Kur shkova atje salla ishte e stërmbushur. Më shumë ishin qytetarë të krishterë, si tregtarë, mjekë etj., ndërsa prej myslimanëve pati shumë pak. Nga gjermanët ishte Dirigell. Konferenca qe thirrur për të themeluar një komitet për Shkupin dhe rrethinën, i cili do ta merrte pushtetin dhe në bashkëpunim me gjermanë do ruante rendin. Komiteti duheshe të ishte i përzier me atë të krishterë ashtu edhe me myslimanë. Mu ofrua që edhe unë të marr një vend të rëndësishëm, që t'i përfaqësoja myslimanët. Me këtë propozim nuk u pajtova, thash se do të thërras një konferencë në myftini me myslimanë më me ndikim dhe këtu të vendosnin, se cilët njerëz do të hynin në komitet, të cilët do të mund ta drejtonin punën, të cilët e njihnin gjuhën, të rij që do të mund të vrapojnë e ngjashëm..."

ruajtjen e rendit në qytet”.³ Kërkesa e Said Efendiut, u përkrah nga pjesëmarrësit, të cilët më pas si përfaqësues të tyre në Komitetin myslimano - kristian zgjodhën: Emin Beu, Feta efendi Raufin, Qani Jusufin, Nuri Fetafun dhe Reshit Xhavitin. Kryetar i Komitetit maqedono - shqiptar u zgjodh Stefan Stefanov, ndërsa zëvendës kryetar u zgjodh Emin Beu.⁴ Menjëherë pas formimit të Komitetit, me sugjerimin e Dirigelit, u zgjodh kreu i policisë së Shkupit. Për kryeshef u zgjodh Stefan Sefanov, ndërsa për komandant të policisë Emin Beu. Gjithashtu, Qani Jusufi, mori postin e komandantit të policisë për lagjen “Jahja Pasha”, ndërsa Reshit Xhaviti u zgjodh në udhëheqësin e shëndetësisë së Shkupit.⁵

Ndërkohë, posa u themelua Komiteti i përmendur më sipër, në Shkup shkoi Mefail Zajazi bashkë me Arif Kapedanin, të cilët në Bojali Han organizuan një takim me krerët shqiptarë. Qëllimi i ardhjes së tyre në Shkup, ishte: “që të konsultohen me parinë e Shkupit për vendosjen e pushtetit shqiptar në qytet”.⁶ Në mbledhje ishte ftuar edhe Said Efendiu, mirëpo, për arsye të panjohura ai nuk morri pjesë.⁷ Me qenë se drejtuesit shqiptarë të Shkupit, pa pëlqimin e Said Efendiut, nuk dëshironin të merrnin asnjë vendim, në mbledhje u vendos që një delegacion i udhëhequr nga Mefail Zajazi, Arif Arifi dhe imami i xhamisë së “Jahja Pashës”, Hamdi Nuha, të takoheshinn me Said Efendiun.⁸ Takimi u mbajt në shtëpinë e myftiut. Mirëpo, edhe për kundër insistimeve nga ana e Mefailit, që Shkupin ta marrin në duart e veta shqiptarët, myftiu nuk u pajtua.⁹ Ekziston mundësia, që refu-

³ Po aty.

⁴ ДАРМ.1. 267..9056,27.IX.1944.

⁵ Po aty.

⁶ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.Ариф од Дрвента. АМ.Ф.УДБ-РСВР.

⁷ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.53000448, në deklaratën e Said Hoxhës, para organeve të UDB, mospjesëmarrja e tij në këtë mbledhje qëndronte në faktin se paria e Shkupit, në këtë kohë ishte e ndarë në dy pjesë, ku dominon fryma orientalo - turke.

⁸ Po aty, Д.Нуха Хамди од Скопје, lidhur me aktivitetin politik të Hamdi Nuhës UDB-a në dosjen e tij veç tjerash shkruan: “hoxhë, imam në xhaminë e Jahja Pashës. Pas kapitullimit të Bullgarisë bashkërisht me komandantin e Ballit - Mefailin dhe Arif Kapetanin shkuan te shtëpia e myftisë Said Idriz Said...”.

⁹ Po aty, Д.Емин Бег: Emin Beu, tash më ishte nënkryetar i Komitetit myslimano - krishterë, dhe komandant i policisë për qytetin e Shkupit, i cili nuk dëshironte që pushtetin

zimi i Said Efendisë, të jetë i lidhur drejtpërsëdrejti me disa lëvizje pro anglo-amerikane, të iniciuara nga Hamit Kruja. Burimet e UDB-ës jugosllave bëjnë të ditur se në gusht të vitit 1944, Kruja u vendos në Shkup: “me detyrë që të vendosë lidhje me anglezët në Greqi dhe krijimin e Komitetit shqiptaro - maqedonas”.¹⁰ Që këto lidhje të vendoseshin sa më parë: “Hamidi dërgoi një njeri për në Manastir”. Por në atë kohë pushtetin në ato vise e morën forcat partizane jugosllave “dhe lidhja nuk u vendos”.¹¹

Kjo informatë e plasuar nga shërbimi sekret jugosllav, përputhet me ngjarjet që do të zhvillohen më pas, rreth organizimit politik të shqiptarëve në qytetin e Shkupit. Rol vendimtar do të kenë pikërisht dy personalitetet e më sipër përmendura. Falë angazhimit të tyre, pas shumë përplasjeve dhe mosmarrëveshjeve, siç do të vërehet më poshtë, edhe më 9 shtator në Shkup u themelua Komiteti i Lidhjes të Dytë të Prizrenit. Kjo nismë, fillimisht rrodhi nga takimi i myderrizit të Tetovës, Hafëz Xhemil Efendiut me Sylë Hotlën, Xhemë Gos-tivarin, dy Mefailat dhe Aqif Reçanin. Nga mesi i shtatorit të vitit 1944, ata u takuan në afërsi të Tetovës. Në atë takim Sylë Hotlës iu dha detyrë: “që me 50 vetë të futet në Shkup dhe për Bajramin e Madh ta vë flamurin kombëtar”.¹² Mbështetur në atë vendim, Sylë Hotla në Gjilan u takua me Hamit Krujën me 1 tetor të vitit 1944, të cilin e informoi për vendimin e marrë. Sipas deklaratës së Sylë Hotlës, kuptojmë se: “Hamit Kruja personalisht do ta marr përsipër ngritjen e Komitetit”, dhe se gjatë udhëtimit për Shkup, Sylë Hotla

ta marrin krerët e Lidhjes së Dytë të Prizrenit. Kjo si duket, ishin arsyeja që Said Efendiut nuk do të merr pjesë në mbledhjen e Bojali Hanit, edhe pse ishte i ftuar. Ai nuk dëshironte të krijohet një përçarje në mesin e parisë së qytetit të Shkupit, shumica e të cilëve edhe pse ishin shqiptarë, kishin një kulturë orientale, pa një definim të qartë kombëtar. Sipas UDB-së, për mosdhënien leje që forcat shqiptare nga Gjorçe Petrovi të futen në qytet, nga ana e myftiut, më i kënaqur ishte vetë Emin Beu.

¹⁰ ДАРМ.Ф.ВИИ.М.349.Реферат о Национално Демократским Шиптарски Комитета.

¹¹ Po aty.

¹² Lidhja Kosovare - Kongresi i parë botnuer, Chicago 24 - 25 nanduer, 1973, shih fjalën përshëndetëse të kryetarit të kongresit, Hafiz Jusuf Azemit, f. 70.

“t’i ofrojë atij një numër të konsiderueshëm të ushtarëve”, të cilët do të angazhoheshin “në ruajtjen e rendit”.¹³

Menjëherë pas kësaj, në fillim të muajit tetor të vitit 1944,¹⁴ Hamit Kruja i shoqëruar prej rreth 15 ushtarëve, udhëtoi në Shkup, ku do të takohet me Said Hoxhën, të cilin e informoi për qëllimin e ardhjes së tij, duke kërkuar nga ai që të mbahej një konferencë më e zgjeruar, në të cilën të “ftoheshin personalitetet më me ndikim të qytetit”. Kësaj kërkesë, iu përgjigj pozitivisht myftiu, i cili urgjentisht e ftoi parinë e atëhershme të Shkupit. Konferenca u mbajt në sallën e Myftinisë, me një pjesëmarrje tejet të madhe. Ja se si e përshkruan mbajtjen e kësaj Konference Said Efendiu: “Salla ishte e stërmbushur, ndërsa merrnin pjesë këto figura: Emin Jashari beu, Daut Ali-këpucëtari, Hafëz Nuhju, Hafëz Mamut Ymeri, Halit Tregtari, Gani Selimi, Esad Doko nga Ohri etj”.¹⁵ Në Konferencë, të pranishmëve fillimisht iu drejtua Hamit Kruja, i cili veç tjerash, kërkoj që të themelohej Komiteti i Lidhjes së Dytë të Prizrenit, i cili “do të angazhohet që në pushtetin e sapoformuar, t’i mbrojë interesat e myslimanëve, shqiptarëve dhe turqve”. Kjo për Krujën është e domosdoshme, për shkak siç vuri në dukje “se edhe ju jeni komb dhe se duhet t’i keni po ato të drejta sikurse krishterët në shtetin e ri të cilin e krijojnë gjermanët”.¹⁶ Pas fjalës së Krujës, foli Said Efendiu, i cili u pajtua me parafolësin.¹⁷ Kështu u vendos të themelohej Komiteti i Lidhjes së Dytë të Prizrenit. Me qenë se Emin Beu, më parë mbante postin e nënkryetarit të komitetit myslimano - krishterë, ai tash u zgjodh kryetar i Komitetit të Lidhjes së Dytë të Prizrenit për qytetin e Shkupit, ndërsa veç tij në të u zgjodhën edhe: Ismail Hoxhë Kaçaniku, Feta efendi Raufi, Riza Agë-Kaçaniku, Gani Selimi etj.

¹³ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.К.11.Д.Космет.

¹⁴ Këto janë deklarata nga hetuesia dhe nuk jepen data konkrete dhe përcaktohen në periudha kohore gjatë muajit.

¹⁵ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.Д.53000448, Записник од саслушањето на окривениот Саид Идриз Саид, бивш Муфтија од Скопје, по ату: Sipas deklaratës së Said Efendiut, shihet se kërret e Lidhjes së Dytë të Prizrenit, me insistimin e gjermanëve, mbanin takime me përfaqësuesit e VMRO-së, për krijimin e një shteti të përbashkët shqiptaro - maqedonase.

¹⁶ По ату.

¹⁷ По ату.

Pasi përfundoi punimet konferenca, drejtuesit e sapozgjedhur të Lidhjes së Dytë të Prizrenit, bashkë me Hamdi Krujën, organizuan një takim me udhëheqësin e komitetit të VMRO-së.¹⁸ Duhet shtuar këtu se, gjatë mbajtjes së konferencës, u vendos para ndërtesës së Myftinisë, flamuri kombëtar shqiptar.¹⁹

Në fillim të tetorit 1944, KQ i Lidhjes së Dytë të Prizrenit, në Kuvendin e saj të jashtëzakonshëm, mbajtur në Prizren, mori disa vendime të rëndësishme. Ndër to duhet veçuar, vendimin që “Hamit Kruja emërohet prefekt i Shkupit”²⁰, si dhe vendimi për themelimin e katër zonave ushtarake, për mbrojtjen e Kosovës, ku si komandant i zonës së Karadakut, u emërua Shefqet Shkupi.²¹ Menjëherë, pas këtij vendimi, Hamit Kruja, i cili deri në atë kohë mbante postin e nënprefektit në nënprefekturën e Gjilanit, u vendos në Shkup, dhe mori detyrën e prefektit, duke qëndruar në këtë detyrë deri nga mesi i nëntorit 1944, kur Shkupi e pushtuan forcat partizane.²²

Kjo periudhë e veprimit të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në trevat shqiptare lindore, është me rëndësi historike, ngase ndikoi në zhvillimin e vetëdijes nacionale dhe në afirmimin e çështjes kombëtare shqiptare në suaza të brendshme dhe ndërkombëtare. Kjo lëvizje e dalë nga gjiri i popullit u shtyp. Meqë ishte lëvizje e madhe politike për unitet kombëtar, ruajtje të tërësisë tokësore dhe krijimin e shtetit të bashkuar shqiptar, ajo do të linte gjurmë dhe do të mbetej një pikë referimi për lëvizjet e mëvonshme për liri dhe bashkim kombëta

¹⁸ По ату.

¹⁹ ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.К.11.Д.Кружа Хамид.

²⁰ По ату.

²¹ ДАРМ.Ф.ВИИ.М.349, по ату.

²² ДАРМ.Ф.УДБ-РСВР.К.11.Д.Космет, Sylë Hotla në deklaratën e lartpërmendur thekson edhe këtë: “Hamit Kruja me vendimin e marrur udhëtoi për në Shkup dhe atje e pranoi detyrën. Me të shkuan edhe 15 ushtarë të mi”.